

Kaija Saariaho ja Amin Maalouf Mäntässä

Mäntän Klubilla järjestettiin 20.–21. heinäkuuta 2011 monitieteinen seminaari, jossa valotettiin Saariahon ja Maaloufin yhteistyön teemoja ja taustoja. Ensimmäinen seminaaripäivä oli omistettu Kaija Saariaholle, toinen Amin Maaloufille. Oheisohjelmassa kuultiin konsertti, jossa soitti pianotaiteilija German Danileiko.

Seminaarissa kuultiin kuusi esitelmää.

Lukuisten musiikkielämän persoonallisuuksien elämäkerturina tunnettu FL, KM Pekka Hako kuvasi Kaija Saariahon elämän ja uran olennaisia taitekohtia esitelmässään ”Kaija Saariaho: aika, paikka, elämä”. Suuren säveltäjän – niin kuin meidän kaikkien – elämässä sattuma korjaa satoa. Emme voi ennalta tietää keihin kaikkiin elämän varrella tutustumme. Kaija Saariahon ja Amin Maaloufiin kohtaaminen vuonna 1997 näyttää sattuneen erityisen onnekkaiden tähtien alla, onhan heidän yhteistyönsä rikastanut molempien osapuolten taiteilijakuvaa. Sattuman lisäksi tapaamiseen vaikutti ohjaaja Peter Sellars. Erityisen onnekas näyttää olleen myös Saariahon avioliitto ranskalaisen säveltäjän Jean-Baptiste Barrièren kanssa, sillä tämä on tukenut vaimoaan jopa oman säveltäjänuransa kustannuksella. Saariaho on vaikuttanut Pariisissa vuodesta 1982. Hän tajuaa ranskalaisessa parfyymi- ja viinikulttuurissa ynnä muissa seikoissa ilmenevän äärimmäisen herkkyyden viljeltyneen älyn tunnusmerkiksi. Suomessa ihmisen kokonaisvaltainen henkinen kasvatus sen sijaan on laiminlyöty. Niin pettynyt bulkkisuomalaiseen materialismiin kuin Saariaho onkin, hän ei kuitenkaan ole suomalaisuutta hyljännyt. Turvapaikkana, *refuge*, hänen mielensä pohjalla häämöttää edelleen muuan iso kivi Särkisalmen metsässä, jonne hänellä oli pikkutyttönä tapana paeta pahaa maailmaa.

Musiikkitieteilijä FT Susanna Välimäki loi yleiskatsauksen Saariahon orkesterimusiikkiin otsikolla ”Valo, vaellus, avaruus, uni: mysteerikuvasto Kaija Saariahon orkesterimusiikissa”. Monissa Saariahon teoksissa on esitysohjeena *misterioso*. Hänen musiikkinsa tutkii olemisen rajatiloja ja luotaa avaruuden syvyyksiä. Tauoilla ja hiljaisuudella on suuri merkitys. Monet teokset, vaikkapa Anssi Karttusen tulkitsema sellokonsertto *Notes on light* (2006), päättyvät eräänlaiseen ”haihtumisen eleeseen”: niiden hehku joko sammuu hiljaisuuteen tai jatkuu loputtomiin. Välimäki johdatteli kuulijoitaan eritoten teokseen *D’om le vrai sens* (2010), jonka merkillinen nimi on anagrammi lauseesta ”À mon seul désir” (mikäli hyväksymme että vanhassa kirjoituksessa u = v). Tämä arvoituksellinen lause puolestaan esiintyy Clunyn museossa Pariisissa säilytettävässä 1400-luvun gobeliinissa ”Neito ja yksisarvinen” salaperäisen kuudennen aistin kohdalla. Kari Kriikun tulkitsemassa teoksessa klarinetti hirnuu kuin yksisarvinen. Orkesteriteokseen *Laterna magica* (2008) säveltäjä on kertonut saaneensa inspiraatiota Ingmar Bergmanin elokuvasta *Huutoja ja kuiskauksia*, jossa välillä tosiaan kuullaan kuiskauksia. Niitä vastaavat sävelteoksessa lukuisat pehmeät h-äänteet: das milde Licht, das milde gefährliche Licht, das traumhafte Licht... Toisinaan elokuvan näkymä rävähtää punaiseksi, ja sävellyksessä sitä vastaa käyrätorvi.

Musiikkitieteilijä, *Kaukaisesta rakkaudesta* vuonna 2008 väitellyt FT Liisamaija Hautsalo analysoi tällä kertaa Saariahon ja Maaloufin uusinta oopperaa *Émilie*, joka sai ensi-iltansa Lyonin oopperassa 1. maaliskuuta 2010. Hänen otsikkonsa oli ”Monodraaman monet äänet: Kaija Saariahon ooppera *Émilie*”. Päähenkilönä on yleisestä tieteenhistoriasta tunnettu fyysikko ja matemaatikko, Newtonin ajatusten esitaistelija markiisitar *Émilie du Châtelet* (1706–49), jonka rooli oli kirjoitettu Karita Mattilalle. Hänen jälkeensä roolia on ehtinyt tulkita sopraano Elisabeth Futral Spoletton festivaalissa Yhdysvalloissa 2011. Monodraama tapahtuu Lunévilin linnan yhdessä huoneessa, yhtenä päivänä, joka on maanantai 1. syyskuuta 1749. *Émilie* on tullut raskaaksi uusimmasta ihastuksestaan runoilija Saint-Lambertista ja aavistaa kuolevansa lapsivuoteeseen. Niin tapahtuukin: lapsi syntyy 4. syyskuuta, *Émilie* kuolee 9. syyskuuta. Sitä ennen hän ehtii kuitenkin jättää rippi-isänsä haltuun valmiiksi saamansa Newtonin *Principian* kommentoidun

käännöksen latinasta ranskaksi. Jälkimaailman silmissä teos tuottaa Émiliele ikuisen maineen, mutta sitä hän ei voi kuollessaan tietää. Fysikaalisissa kirjoituksissaan Émilie on pohdiskellut tulen, valon ja värien olemusta – siis aiheita, jotka ovat luonteenomaisia myös Kaija Saariaholle. Loppukohtauksessa Émilie laulaa auki Newtonin optista teoriaa, jonka mukaan aurinko näyttää keltaiselta, koska se säteilee keltaista valoa. Toisissa maailmoissa voi kuitenkin olla vihreitä aurinkoja. Tai sinisiä. Tai violetteja. Tai verenpunaisia. Tuhansien aurinkojen tanssiessa silmissään Émilie vajoaa ajan huimaavaan kaivoon, tietämättä johtaako se hänet kirkkauteen vai unohdukseen. Teknisenä innovaationa oopperassa kuullaan aika ajoin monodraaman toisena äänenä hänen ystävänsä Voltairen ääni, joka synnytetään reaaliajassa transponoimalla laulava sopraano miehen ääneksi harmonisoijan avulla. Monologioopperasta tulee siis kuitenkin polyfoninen.

Seminaarin toisena päivänä FT, YTT Osmo Pekonen loi yleiskatsauksen Amin Maaloufin elämään ja teoksiin. Pekosen esitelmä ”Amin Maalouf: idän ja lännen tarinoita” on pääpiirteittäin aikaisemmin julkaistu kokoomateoksessa *Tarinoiden paluu. Esseitä ranskalaisesta nykykirjallisuudesta* (Avain 2008). Maaloufin keskeiseen tuotantoon kuuluu tietokirja ristiretkistä arabien silmin, kahdeksan romaania, kaksi pamflettimaista esettä sekä neljä Saariahon säveltämää näyttämöteosta. Historiallisten romaanien kirjoittajana Maaloufia on usein verrattu Umberto Ecoon, Orhan Pamukiin tai myös Mika Waltariin. Itse hän pitää esikuvinaan vanhoja mestareita kuten Alexandre Dumas’ta, Victor Hugo’ta tai Sir Walter Scottia. Verrattomana tarinaniskijänä Maalouf on saavuttanut historiallisilla romaaneillaan huomattavaa kaupallistakin menestystä. Hänen teoksiaan on käännetty liki neljällekymmenelle kielelle, suomeksi kuitenkin vasta pitkällä viiveellä. Hiljattain suomennetut, jo 1980-luvulla kirjoitetut romaanit *Samarkand* ja *Leo Afrikkalainen* soveltuvat oudolla tavalla Lähi-idän nykyiseenkin kuohuvaan tilanteeseen. *Samarkandin* henkilöihahmoista Hasan-e Sabbah tuo erehdyttävästi mieleen Ossama bin Ladenin, vaikka romaanin kirjoitushetkellä hänestä ei vielä tiedetty mitään. Kyseessä on assasiinien terroristijärjestöä ristiretkien aikana Elbrus-vuoriston Alamutin linnakkeesta johtanut ”Vuoriston vanhus”, jonka muisto osoittaa miten vanhat uskonkiihkoisen väkivallan juuret Lähi-idässä ovat. *Samarkandin* rinnakkaisteoksena tulisi lukea samasta aiheesta kertova slovenialaisen Vladimir Bartolin (1903–67) romaani *Alamut*, joka sekini on äskettäin suomennettu. Pamfletti *Maailma järkkyy* puolestaan on ollut suorastaan profeettallinen, sillä se ennakoii arabimaailman ajankohtaista kuohuntaa. Amin Maalouf esiintyy suurilla forumeilla Lähi-idän nykytapahtumien varovaisen optimistisena tulkitsijana, joka korostaa sivilisaatioiden rauhanomaista vuorovaikutusta Samuel Huntingtonin ”sivilisaatioiden sodan” asemasta. Kaunis esimerkki Maaloufin elämänasenteesta on hänen suomalaisen naissäveltäjän kanssa tekemänsä yhteistyö, joka on lisännyt libanonilaisen kristityn arabin kosmopoliittiseen persoonallisuuteen pienen ripauksen suomalaisuuttakin. Työskentely Saariahon kanssa on tehnyt Maaloufista myös entistä tarkkanäköisemmän naisen sielunelämän kuvaajan, ovathan heidän yhteisten näyttämöteostensa figuurit Clémence, Adriana, Simone ja Émilie sangen poikkeuksellisia naisia.

Keskiajan historioitsija FT Susanna Niiranen tarkasteli esitelmässään ”Trubaduuriin kaukainen rakkaus” Saariahon ja Maaloufin ensimmäisen yhteisen oopperan juuria oksitaaninkielisessä trobador-runoudessa. Suomessa on vähemmän kuin yhden käden sormet henkilöitä, jotka hallitsevat muinaisoksitäänin kielen. Provençen naispuolisista trubaduureista Jyväskylän yliopistossa ranskaksi väitellyt Niiranen on yksi heistä. *Kaukaisen rakkauden* päähenkilö Jaufre Rudel, Blayen linnanherro, on todellinen 1100-luvun soturi ja rakastaja, joka lienee kaatunut toisella ristiretkellä. Hänen runoistaan on peräisin oopperan avainkäsite *amor de lonh*, kaukainen rakkaus. Oikean trubaduuriin on kärsittävä rakkauden tuhannet tuskat ja voitettava sen sadat esteet. Niihin kuuluu Rudelin ja hänen rakastettunsa Tripolin kreivittären Clémencen välisenä haitallisena ja väärinkäsityksiä aiheuttavana ”kolmantena pyöränä” häärivä Pyhiinvaeltaja, joka symbolisoi lännen ja idän välisen kommunikaation ongelmia. Kyseessä on androgyyninen ”housurooli”, jonka laulaa nainen. Niiranen luetteli myös erilaisia teorioita, joita trubaduuri-ilmiön synnystä on esitetty. Amin Maaloufia epäilemättä miellyttäisi eniten teoria trubaduuriyliiikan arabialaisista tai jopa persialaisista juurista.

Provencen keskiaikaisen kulttuurin toisessa ominaispiirteessä, kataarien eli albigenssien harhaopissa, on yhtymäkohtia myös manikealaisuuteen, jonka perustajasta profeetta Manista Amin Maalouf on kirjoittanut suomentamattoman romaanin *Les Jardins de lumière* (1991). Tarpeetonta edes huomauttaa, että Mani ja Amin ovat anagrammeja.

Renessanssin historioitsija FT Pekka Masonen otti esitelmässään ”Kuviteltu mies: Leo Africanus toden ja tarun hämärässä” lähempään tarkasteluun Amin Maaloufin vuonna 1986 ilmestyneen läpimurtoromaanin nimihenkilön. Tämä oli Granadassa syntynyt mauri, joka kotikaupunkinsa kukistumisen 2.1.1492 jälkeen lapsena evakuoitiin Marokkoon ja eteni siellä sulttaanin diplomaatiksi. Hän teki laajoja matkoja, mutta joutui eräällä niistä kristittyjen kaapparien panttivangiksi Välimerellä. Hänet myytiin Medici-sukuiseen paavi Leo X:n kotiorjaksi, mutta tämä mieltä oppineeseen arabiin niin paljon, että kasti hänet omalla nimellään ja otti hänet paavilliseksi kirjastonhoitajakseen. Leo Africanus kirjoitti kuuluisan teoksen *Cosmografia dell’Africa* (Venetsia 1550), joka säilytti asemansa tärkeänä tietolähteenä Saharan eteläpuolisista maista jopa 1800-luvulle asti. Tiedämme historiallisesta Leo Africanuksesta sangen vähän, joten hahmo on tarjonnut romaanikirjailijalle mahdollisuuden täyttää tarinan aukkopaidat fiktiolla. Masonen puolestaan on historioitsijan kriittisyydellä tarkastellut Leo Africanusta väitöskirjassaan *The negroland revisited: discovery and invention of the Sudanese Middle Ages* (2000). Hän arvostaa Dietrich Rauchenbergerin tutkimusta Leo Africanuksesta (1999) perusteoksena, mutta pitää Natalie Zemon Davisin uudempaa kirjaa (2007) liian spekulatiivisena. Maaloufin romaani on joka tapauksessa nostanut Leo Africanuksen historian hämärästä yleiseen tietoisuuteen ja jopa eräänlaiseksi kulttuurienvälisyyden kulttihahmoksi.

Mäntän seminaarissa kaiken kaikkiaan toteutui harvinaislaatuisella tavalla monitieteisen tutkimuksen idea. Oopperatutkimus oli seminaarin kantavana voimana, mutta mielenkiintoisia ekskursioita tehtiin historiaan ja kirjallisuudentutkimukseen, kielten, uskontojen ja kulttuurien värikkääseen maailmaan. Palaset loksahelivat kohdalleen, ja eri tieteitä edustaneista näkökulmista syntyi visio Saariahon ja Maaloufin maailmasta.

Kaija Saariaho itse kirjoitti seminaariin lähettämässään tervehdyksessä näin:

”Olen valtavan iloinen tästä hankkeesta, kuten on myös Amin Maalouf. Toivon seminaarin antavan teille johtolankoja niistä rikkaista mahdollisuuksista, jotka piilevät kaukaisten kulttuurien hedelmällisissä kohtaamisissa. Itselleni yhteistyö Aminin kanssa on avannut oven rikkaaseen maailmaan ja näen myös oman taustani nyt uusin silmin. Kokemuksemme ikään kuin sulautuivat yhteen ranskan kielen avulla, sen kautta, ensin loputtomissa keskusteluissamme ja sitten niistä syntyneissä libretoissa. Aminin avoimuus ja myötäelävä herkkyys ovat olleet näissä prosesseissa aina ihmetykseni aihe. Kulttuuriemme suuret erot ja toisaalta saumaton – vaikeikaan aina helppo – yhteistyömme osoittaa kuinka yleismaailmallisia ovat ne teemat, joita olemme yhteisissä teoksissamme käsitelleet. Itse olen tätä kirjoittaessa Ranskan maaseudulla säveltämässä. Lähetän teille täältä auringonkukkien keskeltä parhaat terveiseni ja kiitokseni seminaarin järjestäjille!”

Seminaarin järjestäjänä puolestani osoitan kiitokseni Mänttä-Vilppulan kaupungille, jossa ihmeelliset asiat ovat mahdollisia. Mänttä ei suotta hakenut Euroopan kulttuuripääkaupungiksi 2011, jollainen se oli ainakin kahtena kauniina ja kuumana heinäkuun päivänä Mäntän Klubilla kokoontuneiden seminaarilaisten mielestä.

Osmo Pekonen